

A FILOZÓFIA ÖNFELSZÁMOLÁSA

DOMBROVSKZI ÁRON

Tőzsér János:

Az igazság pillanatai

Kalligram Kiadó, Budapest, 2018.

376 oldal, 3990 Ft

Ritkán adatik meg egy filozófiai műnek – pláne Magyarországon –, hogy rögtön a megjelenése után a szakmai figyelem középpontjába kerüljön, és a művelt olvasóközönséget azonnali reagálásra kényszerítse: 2019 februárjában Pécsen rendeztek konferenciát *Az igazság pillanatainak* apropóján. Bár korábban már zajlott egy vita a szkepticismusról a *Magyar Filozófiai Szemle* hasábjain,¹ a diskurzus ezúttal izgalmasabb, mert Tőzsér pontosabban artikulált tézissel és megváltozott fókusszal próbálja motiválni szkeptikus álláspontját.

Legújabb könyvében a filozófiai megismerés sikertelenségéről értekezik. A könyvnek két fő tézise van. A negatív tézis szerint a filozófia olyan episztemikus vállalkozás, amely több mint 2500 éves története során a problémái közül „egyetlenegyet sem oldott meg, egyetlenegy filozófiai igazságot sem prezentált, egyetlenegy jelenséget sem magyarázott meg” (13. old.). Legbölcsebben tehát akkor járunk el, ha általánosan szkeptikusak vagyunk a filozófiai elméletekkel kapcsolatban. Tőzsér ennek ellenére sem gondolja a filozófiát céltalannak, haszontalannak vagy értelmetlennek, sőt: pozitív tézise szerint a filozófia bizonyos értelemben a szaktudományoknál is hasznosabb lehet, hiszen művelése során „általában véve az emberi megismerés esendőségének és törekénységének *végző okait*” (342. old., kiemelés az eredetiben) érthetjük meg.

Először Tőzsér gondolatmenetét rekonstruálom, bemutatva az utat, amelyen a szkeptikus pozícióhoz eljut, majd ismertetem, hogyan oldja fel a látszólagos ellentmondást aközött, hogy a filozófiát egészében véve sikertelennek, ám egyúttal az egyik leghasznosabb tevékenységnek is tartja. Ezek után térek rá álláspontjának bírálatára.

Noha Tőzsér állítása szerint a nézeteit végig *truizmusokra*, azaz olyan kijelentésekre támaszkodva mutatja be, amelyek magától értetődőnek tűnő igazságok, metafizikai meglátásai – mint minden filozófiai mű esetében – több helyen is kikezdehetők. Alapvetően mégis egyetértek a könyvben leírtakkal, ám hiányolom a professzionális filozófia jövőjére néz-

ve nem éppen kedvező következmények bemutatását. Recenziómat – a szerző álláspontjának továbbgondolásaként – e le nem vont konklúziók ismertetésével zárom.

1.

A könyv a bevezetésből, négy nagy fejezetből és egy „exkuzusból” áll. Az első fejezet megágyaz a későbbi negatív tézisnek, mert azt igyekszik bizonyítani, hogy a filozófia episztemikus vállalkozás. Hogy ez pontosan mit is jelent, ahhoz először definiálnia kell az *episztemikus vállalkozás*, majd a *filozófia* fogalmát.

Mivel „az episztemikus vállalkozás fogalma könnyen és világosan meghatározható” (36. old.), célszerű ezzel kezdenünk. Két feltételnek kell teljesülnie ahhoz, hogy egy adott tevékenységről elmondhassuk, episztemikus vállalkozás: először is „igazságok kimondása a célja”, másodszor pedig „a megfogalmazott igazságigénnyel bíró proposíciókat az igazolási szttenderdek valamelyikével (vagy akár többel) alá is támasztja” (uo.). Tőzsér látja a problémát, hogy amennyiben az *igazság* és az *igazolás* fogalmához köti az episztemikus vállalkozás definícióját, könnyen ellentmondásba keveredhet. Az igazságelméletekkel kapcsolatban ugyanis több, egymásnak ellentmondó filozófiai koncepció van forgalomban, szkeptikus pozícióból azonban egyik mellett sem szabad elköteleződni. Saját „igazságelméletét” ezért kizárólag truizmusokra építi, azaz olyan kijelentésekre, amelyeket „valamennyi kompetens nyelvhasználó elfogad vagy elfogadna” (38. old.), s ezzel megkerüli az állásfoglalást e filozófiai kérdésekben. Egy későbbi szakaszban úgy jellemzi az ilyen jellegű állításokat,

1 ■ Ennek epizódjai: Tőzsér János: Hihetünk-e komolyan és őszintén filozófiai elméletekben? *Magyar Filozófiai Szemle*, 57 (2013), 1. szám, 159–172. old.; Forrai Gábor: Nem, Platón, te nem vagy irracionális. *Magyar Filozófiai Szemle*, 57 (2013), 2. szám, 101–113. old.; Mekis Péter – Sutyák Tibor: Egyértelműség és egyértelműség. *Magyar Filozófiai Szemle*, 57 (2013), 2. szám, 114–127. old.; Schwendtner Tibor: Értelmes megismerő vállalkozás-e a filozófia? *Magyar Filozófiai Szemle*, 57 (2013), 2. szám, 128–134. old.; Tőzsér János: Maradok szkeptikus, tisztelettel. *Magyar Filozófiai Szemle*, 57 (2013), 2. szám, 135–146. old. Második felvonás: Molnár Gábor: Soha ne mondd, hogy soha. *Magyar Filozófiai Szemle*, 58 (2014), 2. szám, 113–124. old.; Demeter Tamás: A filozófiai tudás természetéről. *Magyar Filozófiai Szemle*, 58 (2014), 2. szám, 125–129. old.; Farkas Henrik: Probléma és perspektivizmus. *Magyar Filozófiai Szemle*, 58 (2014), 2. szám, 130–138. old.; Tőzsér János: Miért vagyok továbbra is szkeptikus? *Magyar Filozófiai Szemle*, 58 (2014), 2. szám, 139–150. old.

hogy „ha valaki igaznak fogad el egy truizmust, akkor azt mindenféle érvelés és megfontolás nélkül teszi. Ha viszont valaki tagadja egy truizmus igazságát, akkor kőkeményen érvelnie kell az álláspontja mellett” (123. old.).

A filozófia mibenlétével kapcsolatos probléma már nehezebb, és bár Tőzsér előrebocsátja, hogy adekvát meghatározása „nem fog menni” (34. old.), mégis ad fogódzókat ahhoz, mit is tekint elsődleges célpontjának.

Érdeemes először leválasztani azt, amivel *nem* foglalkozik a későbbiekben, ez pedig a terápiaként felfogott filozófia, amelyen belül két koncepciót különböztet meg. A *filozófiai terápiának*, mint a pszichológusok által nyújtott terápiának is, „filozófián kívüli, tisztán gyakorlati céljai vannak” (80. old.). A wittgensteini *terapeutikus filozófia* célja viszont az, hogy a filozófiai problémákkal való szembesülés során érzett nyugtalanító feszültségeket, „emocionális zavarokat” (90. old.) oldja fel. Wittgenstein szerint a filozófiai problémák értelmetlenek, eredetük az, hogy nyelvünk „felszíni grammatikája, illetve a benne rejlő félrevezető képek és hamis analógiák” (88. old.) megtévesztők, és így filozófiai kérdések megfogalmazására sarakallnak. Wittgensteinnél a grammatikai vizsgálódások kulcsszerepet játszanak abban, hogy eliminálva e kérdéseket megszabadulhatunk a nyugtalanságtól.

Ha félretesszük a terápiaként értelmezett filozófiákat, episztemikus vállalkozásként két nagy hagyományt különböztethetünk meg, bár állandó viták forrása, hogy hol húzzuk meg köztük a határt. Hogy lehatárolhassa a vizsgálódás területét, Tőzsér először sorra veszi az analitikus és a kontinentális filozófia sztemder megkülönböztetéseit – „Különböznek a témáik. [...] Különböző szubsztantív tanításokon alapulnak. [...] Különböző módszereket követnek. [...] Különböző irodalmi stílus jellemzi őket” (58. old.) –, majd bírálatuk után előadja saját javaslatát. A különbség szerinte az, hogy míg az analitikus filozófia a több mint 2500 éves filozófiai hagyomány folytatójaként főcéljának a klasszikus problémák megoldását tekinti, addig a kontinentális filozófia egy leágazás, amely

valami egészen mást csinál. Hogy pontosan mit, arra Tőzsér nem tér ki, állítása szerint ugyanis ennek „nincs pozitív karakterisztikája, csak negatív” (65. old.). Ezt az állítását három megfigyeléssel támasztja alá. Először is a kontinentális filozófia kanonikus szerzői sokszor nagy csinnadrattával harangozzák be kérdéseik újszerűségét, és hosszasan fejtegetik a felvetett problémák mibenlétét. Másodszor, a kontinentális filozófusok nagy

része egyszerűen nem foglalkozik egyetlen klasszikus filozófiai kérdésben sem, arra korlátozódik, hogy a „nagy kontinentális filozófusok nagymonológjait” (67. old.) interpretálja. Harmadszor pedig a kontinentális filozófusok „gyakran nem képesek kiszűrni maguk közül a humbugolókat” (67. old.). Ez azért releváns megfigyelés, mert ha klasszikus problémákkal foglalkoznának, akkor már kialakultak volna bevett megoldási stratégiák, valamint taxonómiák a lehetséges válaszokkal. Tőzsér nem ítéli el a kontinentális filozófiát azért, mert letért az eredeti problémák megoldásának ösvényéről, épp ellenkezőleg: ha a filozófia valóban sikertelen episztemikus vállalkozás, akkor nem tévedtek, amikor „újradefiniálták a filozófia feladatát, és merőben új kérdéseket tettek fel” (79. old.). A továbbiakban azonban a fókusz inkább

az analitikus filozófián lesz, mely problémák megoldására törekszik, azaz episztemikus vállalkozásnak tekinthető.

Végezetül Tőzsér négy „filozófiai attitűdről” mutatja ki, hogy vitán felül episztemikus vállalkozás. Az első a tudományos filozófia, amely szerint a filozófia a természettudomány része, vagy a természettudományokat – például a problematikus fogalmak elemzésével – „kiszűrt” tudományág. A második a filozófia mint *a priori* elméletalkotás, hagyományosan ezt nevezzük „karosszékkilozófiának”. A harmadik attitűd a filozófia mint megértés, azaz a mindannyiunk birtokolta implicit tudás explikálása. Végezetül ott van még a fenomenológia is, amely „az elme jelenségeit abból a szempontból vizsgálja, ahogyan azokat a szubjektum átéli, tapasztalja” (51. old.). Tőzsér nem állítja ugyan, hogy ezzel a négy megközelítésmóddal lefedte a kortárs filozófia egé-

szét, ám állítása szerint „ezek a legfontosabb és legelterjedtebb attitűdök a kortárs filozófiában” (45. old.).

Miután megmutatta, hogy a filozófia episztemikus vállalkozás, Tózsér a második fejezetben rávilágít e vállalkozás sikertelenségére. Ez már egyszerűbb feladat, hiszen e sikertelenséggel „mindenki tisztában van, aki nem dugja homokba a fejét” (103. old.). De pontosan mire is kell itt gondolnunk?

Frappáns didaktikai eszközként Tózsér beemeli a képbe Szofit, az éles eszű laikust, „aki gyakran találkozik filozófusokkal, ilyenkor filozófiai problémákról beszélget velük, rendszeresen meghallgat egy-egy filozófiai témájú előadást, és már több filozófiai művet is figyelmesen végigolvasott” (144. old.). Milyen képet mutat magáról a filozófia a külső szemlélőknek? Szofi eddig akárhány filozófiai problémával találkozott, mindig azt tapasztalta, hogy megoldását illetően nincsen konszenzus. Műveltségénél fogva pedig azzal is tisztában van, hogy *ugyanazek* a problémák foglalkoztatták már az ókori filozófusokat is. Ha Szofi elfogulatlan, akkor „nem lehet optimista a filozófia mint episztemikus vállalkozás sikerével kapcsolatban” (151. old.), hiszen az egyszerűen képtelen elérni a maga elé tűzött célokat. Ennek alátámasztására Tózsér összeállított egy „problémakatalógust”, amely a filozófia valamennyi területéről hoz példát évszázadok óta megoldatlan problémákra.

Nem állítja azt, hogy a filozófia egyáltalán nem mutat semmiféle haladást, négy szempontból ugyanis tagadhatatlanul történt előrelépés elődeinkhez képest. Először is bizonyos filozófiai elméletekről egyértelműen bebizonyosodott, hogy hamisak. Másodszor, „egyre több szerves fogalmi kapcsolatra derült fény” (132. old.), azaz olyan összefüggésre, mint amilyen például a temporalitás és a modalitás között áll fenn. Harmadszor, sokkal szofisztikáltabban tudunk megfogalmazni bizonyos kérdéseket, az egyes álláspontok erőnyeit és hibáit is átlátjuk, sok problémával kapcsolatban már a lehetséges álláspontok részletes taxonómiája is rendelkezésre áll. Negyedszer pedig a filozófusok az idők folyamán az egyes álláspontok mellett egyre erősebb érveket kovácsolnak.

E fejleményeknek azonban nem szabad túl nagy jelentőséget tulajdonítanunk. Ha egy elméletről tudjuk, hogy hamis, azt még nem tudjuk, hogy a fennálló többi rivális elgondolás közül melyik igaz. Az sem juttatott el bennünket megoldásokhoz, hogy alaposabban feltérképeztük a fogalmak közti relációkat, élesebben körvonalaztuk a problémákat és a rájuk adható válaszokat, sőt még az sem, hogy fejlettebb eszközeink és érveink vannak. A filozófia sikeréről egyetlen esetben lehetne jogosan beszélni: ha t_1 -ben még nem tudjuk, hogy p , de t_2 -ben már tudjuk, hogy p . Ilyen esetet azonban a filozófiai problémák köréből nem tudunk prezentálni.

Szofi tehát joggal ítélné úgy, hogy semmilyen filozófiai álláspontot nem képviselhetünk megalapozottan. Tózsér szerint azonban ez kissé elhamarkodott döntés volna. Állítása szerint ugyanis a

szkepszis² a filozófiai megismeréssel szemben igenis helyes álláspont, lehetőségéről és motivációiról szól a harmadik fejezet, amely három jól ismert ellenvetésre épül.

Tózsér indításként megerősíti szkepticizmusát azzal, hogy a szkeptikus állásponthez vezető lépéseket „empirikus tények és truízmusok segítségével” (165. old.) fogalmazza meg. Ezzel a manőverrel már ki is került az öncáfolás csapdáját, ami talán az egyik legrégebbi érv a szkepticizmussal szemben. Az öncáfoló ellenvetés ugyanis arra a megfontolásra épül, hogy a szkepticizmus filozófiai érvekkel van alátámasztva, ennél fogva pedig a szkepticizmussal szemben is szkeptikusnak kéne lennünk – ám ez a cáfolat nem áll meg, ha a filozófián *kívüli* érveket alkalmazunk. Ezen érv ereje „a magától értetődőségben rejlik” (168. old.), ami garantálja, hogy komolyan és őszintén lehessen hinn benne.

A második tipikus ellenvetés a szkepticizmussal szemben gyakorlati jellegű. Eszerint az egyszerűen „nem járható út” (162. old.), ugyanis nem élhetünk úgy, hogy legalapvetőbb filozófiai meggyőződéseinket felfüggesztjük: ki tudna elhatárolódni az olyan állításoktól, mint hogy létezik megismerőtől független külvilág, léteznek más elmék, vannak morálisan helyes és morálisan helytelen cselekedetek és így tovább. Mindazok, akik képtelenek elengedni ezeket a meggyőződéseket – állítják a kételkedők –, nem helyezkedhetnek szkeptikus álláspontra a filozófiai tézisekkel kapcsolatban. Tózsér rámutat, hogy ezen álláspont képviselői félreismerik a szkepticizmus hatókörét: nem a filozófiai vélekedéseinket kell felfüggesztenünk, hanem azt az igényünket feladnunk, hogy ezeket a vélekedéseket filozófiai módszerekkel igazolhassuk, hiszen e módszerekről már megállapítottuk, hogy nem alkalmasak igazságok feltárására. Ezeket a filozófiai vélekedéseket a szkeptikus egyszerűen „zsigerileg” hiszi, mindenféle racionális alátámasztás nélkül – és semmivel sincs episztemikusan rosszabb helyzetben, mint a szofisztikált filozófiai érvek birtokában lévő filozófusok. Persze a szkepticizmus áldozatokat követel tőlünk: el kell engednünk azokat a filozófiai vélekedéseinket, amelyek nem „zsigeriek”, tehát kizárólag filozófiai érveink szólnak mellettük.

A harmadik komoly probléma a szkepticizmussal a destruktivitása: „végtelenül leszűkíti az intellektuális lehetőségeinket” (162. old.), perspektívátlan, tehát nincs jó okunk arra, hogy elköteleződünk mellette. Az erre az ellenvetésre adott választ tekinthetjük a könyv fordulópontjának, Tózsér ugyanis itt kezdi el kifejteni pozitív tézisé: a filozófia az egyik leghasznosabb intellektuális tevékenység, amelyet végezhetünk – ez azonban még némi előkészítést igényel.

2 ■ Érdemes megjegyezni, hogy Tózsér itt „szkepszis” alatt nem az ókori görögök szkeptikus filozófiáját és nem is a radikális szkepticizmust, hanem a szó köznapi értelmében vett kételkedést érti.

Ahhoz, hogy szkeptikussá váljunk, nem elegendő megérteni a Tózsér által előadott érveket, mert az is kell hozzá, hogy sikerüljön „interiorizálni a külső nézőpontot” (199. old.), ami annyit jelent, hogy önreflexiót kell gyakorolnunk. Az önmagára reflektáló filozófus azonban ritka, mint a fehér holló, hiszen „sok filozófus határozottan úgy gondolja, hogy birtokában van a filozófiai igazságnak, és konkluzív érveket dolgozott ki álláspontja mellett. Ehhez viszont értelemszerűen azt kell gondolnia [...], hogy az ő álláspontja episztemikus kitüntetettséget élvez” (203–204. old.). Tózsér diagnózisa szerint ezek a filozófusok *episztemikus vakságban* szenvednek, állapotuk abszurditását pedig Szofinak egy képzeletbeli professzionális filozófussal, Philonusszal folytatott párbeszéde illusztrálja. Philonussnak nincs független érve amellett, hogy a számtalan forgalomban lévő filozófiai elmélet közül miért az övé az igaz, leszámítva azt, hogy ő maga *meg van róla győződve*. Vannak azonban, akik túljutnak az episztemikus vakságon, és önreflexiót gyakorolva belátják, hogy álláspontjuk csak egy a sok közül. Ők egy ideig minden bizonnyal *episztemikus skizofréniában* fognak vergődni: ebben az állapotban a filozófus belátja, hogy az általa képviselt filozófiai álláspont racionálisan nem megalapozott, ám lelkileg képtelen felfüggeszteni meggyőződését, olyan erősen ragaszkodik a gyakran hosszú évek alatt kimunkált érveihez és elméleteihez. Ez azonban csak átmeneti állapot, innen pedig kétféle vezet út: a filozófus vagy visszacsúszik a vakságba, vagy *telivér szkeptikussá* válik. Utóbbiak azok, akik megbékéltek a filozófia sikertelenségével, behelyezkedtek a külső szemlélők nézőpontjába és felfüggesztették filozófiai vélekedéseiket.

Mindezek után térjünk vissza rá, hogy mit adhat nekünk a telivér szkepticizmus. Először is, vegyük figyelembe azt a nem elhanyagolható tényt, hogy a szkepticizmus *igaz*, szemben az összes többi filozófiai állásponttal. Ezenfelül pedig a szkepticizmus valódi ajándéka az, hogy az önreflexió gyakorlása által episztemikusan kitüntetett helyzetbe kerülünk azzal, hogy egyenesen *megtapasztaljuk*, hogy a filozófia miért nem alkalmas módja a megismerésnek.

Tózsér a negyedik fejezetben igyekszik megmagyarázni, miért nem képesek a filozófusok megoldani a filozófiai problémákat. Ügyel rá, hogy itt ne alkalmazzon filozófiai érveket, hiszen „a filozófiai problémák természetének a megértése nem alapulhat filozófiai spekuláción” (244. old.). Kiindulópontként több forgalomban lévő magyarázatot is megvizsgál és elvet. Leszámítva azt a „triviálisan rossz magyarázatot” (239. old.), hogy a filozófusok kognitív kapacitása csekélyebb, mint a többi (sikeres) diszciplína művelőié, az egyik – talán legígéretesebb – javaslat a következő: Mint minden tudományterületen, a filozófiában is szükség van valamire, ami az elméletek végső igazolásául szolgál. A filozófiában ennek szerepét az intuíciók, avagy intuitív ítéletek töltik be. A probléma ezzel az, hogy „számos empirikus vizs-

gálat azt mutatja, hogy az embereknek szignifikánsan *különböznek* az intuíciói; ráadásul olyan faktorok függvényében változnak, melyek filozófiai szempontból *irrelevánsak*” (241. old., kiemelés az eredetiben). Emiatt képtelenek vagyunk egy filozófiai probléma kapcsán konszenzusra jutni. Egy másik típusú, szintén plauzibilis magyarázat ugyancsak abból indul ki, hogy a filozófiai elméleteket nem lehet empirikusan igazolni. „Ha pedig ezek a tézisek empirikusan nem igazolhatók, akkor a végső igazoló tényezőket nem lehet empirikusan lehorgonyozni sehová, s így a filozófiai elméletalkotás és filozófiai érvelés légüres térben mozog” (242. old.).

A szerző nem állítja, hogy ezek a javaslatok hamisak lennének, ám mégis elégedetlen velük. Az empirikus igazolhatatlanságról például ezt írja: „nagyon kevésbé informatív; ráadásul adós marad annak a magyarázatával, hogy miért csak empirikus úton lehet a különféle hipotéziseket igazolni.” (243. old.) Tózsér inkább abban látja a filozófiai problémák gyökerét, hogy bizonyos propozícióhalmazokhoz sajátos vonzalom fűz bennünket, azaz nem adnánk fel egyik elemüket sem, együttesen viszont inkonzisztensek. Ennek az a következménye, hogy egyszerűen nem lehetséges a filozófiai problémák megnyugtató megoldása: filozófiai elméletünk megkísérelheti ugyan lefedni az összes episztemikusan vonzó propozíciót, ám ezáltal inkonzisztenssé válik; ha pedig konzisztens elmélet megalkotására törekszünk – és a filozófusok erre törekszenek –, akkor fel kell adnunk legalább egy episztemikusan vonzó propozíciót. Az egyes álláspontok egy probléma kapcsán pedig abban különböznek, hogy mely propozíciókat tartják meg, és melyiket vetik el, és mivel indokolják döntésüket. Tózsér egyik példája a test–lélek-probléma, amely a következő episztemikusan vonzó propozíciókból áll:

„(p1) a tudatos tapasztalatok nem fizikai események;

(p2) a tudatos tapasztalatok fizikai eseményeket okozhatnak;

(p3) minden fizikai eseménynek elégséges fizikai oka van.” (261. old.)

Mit jelentenek ezek a propozíciók, és mi a probléma forrása? Tegyük fel, hogy várok a fogorvosra, ám félelmemben a rám váró beavatkozástól inkább megfutamodom, és hazamegyek, mielőtt rám kerülne a sor. Ebben a helyzetben a fizikai cselekvésemet – azt, hogy hazamentem – egy nem fizikai esemény okozta: a félelmem, ami viszont mentális természetű. Ez azonban ellenkezik azzal az intuíciónkkal, hogy a fizikai világ okságilag zárt, tehát kellett, hogy az én megfutamodásomnak is legyen valamilyen elégséges *fizikai* oka. Nem tudunk tehát számot adni arról, hogy a félelmem miért játszott szerepet – ha egyáltalán volt szerepe – az oksági láncban. Tózsér ezzel az esettel egyúttal arra is rávilágít, hogy idővel a filozófiai problémák fejlődnek: feloldhatták ugyan ezt az ellentmondást azzal, hogy a fizikai eseményeknek *együttesen* mentális és fizikai okai vannak, ám

ezután a problémát kiegészítették egy újabb, szintén vonzó és intuitív meglátással, nevezetesen (p4) a túldetermináció tagadásával: nem tűnik helyesnek, ha azt mondom, hogy egy fizikai és egy mentális oksági lánc is (együttesen) felel azért, hogy hazamentem a fogorvostól. Ebből már sejthetjük, hogy a filozófiai problémák soha nem oldódnak meg, a filozófia fejlődése éppen abban áll, hogy pontosabban – azaz több ilyen jellegű proposícióval – körvonalazzuk problémáinkat. Tőzsér amellettsé érvel, hogy a filozófiai problémák természetének ez a felfogása „életszerűbb képet fest a filozófia gyakorlatáról” (264. old.), mint a rivális megfontolások.

Ezután levonja a következtetéseket az eddigiekből: a filozófiai problémák eredendő forrása „episztemikus felszereltségünk *fogyatékosságának*” (305. old., kiemelés az eredetiben) köszönhető. Visszakanyarodva a szkepticizmus pozitív hozadékára, ismét kiemeli az önreflexió szerepét, hiszen annak köszönhetően jutott el ehhez a következtetéshez. Megismerésünk határai ugyanis csak külső nézőpontból szemlélve transzparenssek. E határok megismerését tartja Tőzsér a szkepticizmus legfőbb tapasztalatának, amely egyenesen „a legmegbízhatóbb tapasztalat, ami egy filozófus számára egyáltalán lehetséges” (318. old.).

A külső nézőpontba helyezkedés mellett Tőzsér egy másik, belső módszert is említ, amelynek segítségével episztemikusan kitüntetett pozícióba kerülhetünk, és megtapasztalhatjuk episztemikus felszereltségünk fogyatékosságait. Ezt akkor élhetjük át, amikor egy adott filozófiai probléma kapcsán felmerülő $p_1, \dots, p_n$ proposícióhalmazról egyrészt belátjuk, hogy inkonzisztens, de egyidejűleg mindegyik proposíciót megtartanánk. Tőzsér szerint ekkor férünk hozzá ahhoz, „ami *miatt* maga a filozófiai probléma egyáltalán létezik – és egyszersmind ami *miatt* megoldhatatlan” (317. old., kiemelés az eredetiben).

Ugyanakkor azt sem tartja kizártnak, hogy episztemikus felszereltségünk misztikus tapasztalatok segítségével feljavítható, ami „magasabb» és adekvátabb megismerési forma elsajátítását jelenti” (323. old.) – ám elővigyázatosan nem köteleződik el amellett, hogy ez lehetséges lenne. E szakasz jelentősége abban áll, hogy a filozófiai megismerés végső esélyét jelzi: *ha* van misztikus megismerés, akkor szert tehetünk filozófiai tudásra. Egyébként „mindörökké tudatlanságra vagyunk kárhoztatva a filozófiai problémákkal kapcsolatban” (333. old.).

A mindössze tizoldalas exkurzusban megkapjuk a várva várt *happy endet*. A könyv olvasása közben könnyen támadhat olyan érzésünk, hogy Tőzsér erősen filozófiaellenes, hiszen mindvégig azt hangsúlyozta, hogy a filozófia sikertelen, és – hacsak nem teszünk szert misztikus megismerésre – örökké az is marad. Ettől függetlenül azonban azt gondolja, hogy igenis van értelme filozófiával foglalkozni, ezt pedig három pillérrel is alátámasztja.

Első körben a filozófia instrumentális értékeit hangsúlyozza. Bár tény, hogy a filozófia művelése során nem tehetünk szert igaz felismerésekre, ám általa „olyan intellektuális szkillek birtokába juthatunk, melyek jól hasznosíthatók a filozófián (mint episztemikus vállalkozáson) *kívül*, és mely szkillekre más úton (más diszciplínák és egyéb szellemi tevékenységek művelése révén) nem, vagy csak *nehezebben* tehetnénk szert” (337. old., kiemelés az eredetiben). Milyen készségekhez juttathat bennünket a filozófia? Segíthet például jogi szövegek, banki szerződések értelmezésében, komplex társadalmi és politikai problémák tisztázásában, abban, hogy jobban átlásuk saját helyzetünket, stratégiákat dolgozzunk ki a jövőre nézve, vagy akár abban is, hogy segítséget nyújtsunk másoknak, akik bonyolult kérdésekben szeretnének tisztábban látni. Mindezek mellett pedig a filozófia védetté tesz a demagógiával és fanatizmussal szemben, lévén „a *kritikai gondolkodás legjobb tanítómestere*” (339. old., kiemelés az eredetiben). Ezek csak a legfontosabbak, de már ebből a listából is látszik, hogy bár a filozófiára sokszor mint tisztán teoretikus diszciplínára gondolnak, sok esetben nagyon is hasznos lehet a gyakorlati életben.

Ennyivel azonban a filozófusok nem elégedhetnek meg: pusztán egy eszközről volna szó, amellyel bizonyos készségek birtokába juthatunk? Természetesen nem, a filozófia többet tud nyújtani ennél, és amit nyújtani tud, értékesebb annál is, mint amit esetleg a szaktudományok taníthatnak nekünk. Amennyiben önreflexiónk révén rendszeresen monitorozzuk saját episztemikus vonzalmainkat, és belátjuk, hogy álláspontunk csak egy a sok közül, „általában véve jobb ember lesz belől[ünk]” (343. old.) szerénységünk folytán. Képesek leszünk ugyanis behelyezkedni vitapartnereink „kognitív perspektívájába” (uo.), és megértjük, hogy az ő álláspontjuk is vonzó bizonyos indokok miatt – elkerüljük tehát azt, hogy fanatizmusunktól elvakuljunk. Tőzsér meglátásai ezáltal morális dimenziót kapnak, csatlakozva egy olyan hagyományhoz, amely szerint a filozófia azáltal, hogy intellektuális alázatra tanít, megóv az episztemikus hübrisztől.

Végezetül az instrumentális értékeken és a személyiségünk fejlesztésén felül felhozhatunk még valamit a filozófia mellett. A filozófia ugyanis egy speciális esetben képes felvillantani az igazság pillanatait, amelyek tulajdonképpen biztosabbak a szaktudományok állításainál is, noha úgynevezett „*szkeptikus igazságok*” (343–344. old., kiemelés az eredetiben), azaz végső soron azt tudjuk meg belőlük, hogy alkalmatlanok vagyunk filozófiai igazságok megismerésére.

2.

Tőzsér remekül megragadta a korszellemet, a 2010-es évtized érzéseim szerint nagyrészt az önreflexióról szól. A téma aktualitása mellett fontos az is, hogy

Tözsér tényleg mindenkihez szól. Ezzel kapcsolatban kritikus pont a könyv olvashatósága – ebben *Az igazság pillanatai* szintén jól szerepel, hiszen bátran ajánlható szakmabelieknek és laikusoknak egyaránt, mondanivalójának világossága és könnyed stílusa miatt mindenki számára érthető. Provokatív stílusa miatt pedig szinte lehetetlen letenni, végig arra késztet, hogy együtt gondolkodjunk az íróval. Ennek során válik világossá, hogy az egész műnek átgondolt íve van, a filozófiával szemben „gáncsokodó” fejezetektől a feszültséget feloldó exkurzusig. Végezetül pedig, hála annak, hogy a szerző gondolatmenetét végig empirikus adatokra és truizmusokra építi, téziseinek és következtetéseinek komoly meggyőző ereje van.

Egyes elméleti problémákkal kapcsolatban engem azonban nem sikerült teljesen meggyőznie. Vállalkozásával szemben több általános bírálat is megfogalmazható ugyan – vitathatjuk például, hogy episztemikus vállalkozás-e a filozófia, vagy hogy lehet-e egyáltalán proaktívan érvelni a szkepticizmus mellett, sőt továbbra is megpróbálhatjuk kimutatni, hogy a gondolatmenet öncáfoló –, de ezeket a pontokat én nem találok aggályosnak. Tözsér gondolatmenetének két pontjára reflektálok csak. Meglátásaim inkább apróságok, amelyek nem érintik fő konklúzióját, ám e pontokat fontosnak látom tisztázni.

A könyv legproblematisabb pontja valószínűleg az a szakasz, amelyben Tözsér – feltámasztva egy korábbi tanulmányának konklúzióját³ – az analitikus és a kontinentális filozófia között próbál különbséget tenni. A sztenderd meghatározásokkal szemben „*talán* a legjobb javaslat[ként]” (64. old., kiemelés tőlem) pozicionálja a saját distinkcióját. Ugyanakkor felmenti magát az alól, hogy ellenpéldákkal próbáljuk megcáfolni: „nem állítom, hogy az általam javasolt megkülönböztetés kölcsönösen kizáró és együttesen kimerítő lesz...” (63. old.) E záradék gyanúra adhat okot, hogy esetleg találhatunk olyan analitikus filozófusokat, akik nem tekintik magukat a Platóntól eredő szellemi hagyomány örököseinek vagy olyan kontinentális filozófusokat, akik klasszikus filozófiai problémák megoldására vállalkoztak. Tekintve, hogy Tözsér a sztenderd megkülönböztetéseket is ellenpéldákkal igyekezett cáfolni, saját javaslata szerintem nem jobb és nem rosszabb, hanem pontosan ugyanannyit ér, mint azok, amelyeket ő kevésbé tart jónak. Megfigyelései pedig – amelyekkel a kontinentális filozófia negatív karakterisztikumait igyekszik meghatározni – vitathatók.

(i) Az, hogy a kontinentális filozófusok saját programjukat nem tudják röviden, néhány mondatban összefoglalni, egyrészt nem univerzális, másrészt nem jelenti azt, hogy ez elvileg lehetetlen.

(ii) Tözsér összekeveri a filozófusokat a filozófiatörténészekkel: állítása, miszerint a kontinentális

filozófusok inkább csak kanonikus szerzőket elemeznek, ahelyett, hogy saját elméleteiket fogalmaznák meg, annyit jelent, hogy a kontinentális filozófiában magasabb a filozófiatörténészek aránya, mint az analitikus tradícióban. Ez nem is csoda, hiszen az analitikus filozófia csak az elmúlt évtizedekben kezdett saját magára történetileg reflektálni.

(iii) A „bullshitelők” kiszűréséről mondottakkal egyetértek, a kontinentális filozófusok valóban több visszafelé követnek el, mint a másik oldal. Azt gondolom, a könyvben előforduló sztenderd javaslatokat, valamint a szerző „talán legjobb” javaslatát nem célszerű egymással szemben álló elképzeléseként kezelni: a legteljesebb képet akkor kaphatjuk, ha egyesítjük őket, az igazság ugyanis valahol a határukon lehet.

Végezetül: nem volt világos számomra, mi ennek a szakasznak a célja a könyv narratívájában. Miután Tözsér óvatosan kikerüli a filozófia mibenlétével kapcsolatos problémát, nyugodtan tehetett volna hasonlóan az analitikus és kontinentális filozófia megkülönböztetésével is – e szakasz nélkül könyve nem lett volna kevesebb.

A másik problémám a negyedik fejezettel volt. Mindenekelőtt: azt gondolom, hogy a szkeptikus szerzőnek egyszerűen nem feladata, hogy elmélettel álljon elő annak magyarázatára, hogy a filozófusok eddig miért nem voltak képesek megoldani a problémákat. Az, hogy a tapasztalat segítségével megállapította a filozófia sikertelenségét, már bőven elegendő kitűzött céljaihoz. Ennek ellenére elismerem, hogy tapasztalati anyagának a könyvben bemutatott interpretációja vonzó és plauzibilis, ám nem mondanám, hogy megadja a végső választ a filozófia sikertelenségére.

Ismét csak azt gondolom, mint fentebb az analitikus és kontinentális filozófia szétválasztásának kapcsán: a Tözsér által felvonultatott különböző elképzelések nem riválisai egymásnak, a legjobban akkor járunk el, ha „összegyúrjuk” őket. Meglátásom szerint minden probléma gyökere az empirikus hozzáférés hiánya, a továbbiak már ennek következményei. Azért alakulhatnak ki egymással inkonzisztens propozícióhalmazaink, mert a szóban forgó vizsgálódási területeken semmiféle útmutatást nem kapunk a tapasztalattól. Az pedig, hogy episztemikusan vonzódunk e propozíciókhoz, egyszerűen a tudásvágyunkból ered.

A filozófiai problémák nem attól megoldhatatlannak, hogy egyes emberek más és más propozíciókat tartanak vonzóbbnak: az csak súlyosbítja a helyzetet. Ha például mindenki egyetértene abban, hogy egy adott filozófiai probléma kapcsán mely propozícióktól kell megválnunk, ennek következtében pedig konszenzusra jutnánk, akkor sem jelenthetnénk ki, hogy a szóban forgó filozófiai problémát *megoldottuk*: intuíciónk ugyanis nem bizonyító erejűek. Minden ilyen esetben be kellene látnunk, hogy ellentmondásmentesen és a tapasztalatainkkal összeegyeztethető-

3 ■ Eszes Boldizsár – Tözsér János: Mi az analitikus filozófia? *Kellék*, 27–28 (2005), 45–71. old.

en alkothatunk újabb és újabb filozófiai elméleteket, amelyeket ugyan senki sem találna meggyőzőnek, ám nem zárhatjuk ki jogosan azt, hogy igazak lehetnének. A természettudományokban ez a fajta szerénység már Kuhn óta szinte közhely: maguk a természettudósok meg lehetnek ugyan győződve arról, hogy *igaz* az elméletük, ám valójában erre semmilyen garancia nincsen a pragmatikus sikerességet leszámítva. Ez utóbbi sem elhanyagolható szempont: a természettudományokban azért van lehetőség egy adott elméletet kiválasztani a sok közül, mert a kutatókat jól körülhatárolt pragmatikus célok vezérlik, a filozófiában viszont nem találunk ilyen vezérelvet. Milyen konkrét gyakorlati célokra tudnánk felhasználni a test-lélek-problémát, ami irányt mutatna arra, hogy a számtalan lehetséges elmélet közül melyik mellett foglalkozunk állást?

A fentiek alapján azt gondolom, hogy Tózsér nem oldotta meg a filozófiai problémák sikertelenségét: ha vennénk egy világot, amelyben szinte minden ember egy adott filozófiai probléma kapcsán ugyanazokat az egymással konzisztens intuíciónkat gondolná igaznak, akkor is számtalan lehetséges elméletet építhetnénk ezekre az elméletekre, a probléma pedig – tisztán teoretikus jellegéből adódóan – nem szűnne meg, mert semmilyen pragmatikus elv alapján nem tudnánk dönteni arról, hogy melyiket fogadjuk el.

Habár Tózsér túllép az empirista állásponton, hiszen nem zárja ki azt sem, hogy létezzen misztikus megismerés, végső soron azonban ezzel nem mentünk sokra, mert mind ez idáig nem tudunk olyanról, aki eljutott volna erre a szintre.

3.

Ákárhogyan áll is a helyzet a fenti problémákkal, Tózsérnek igaza van a negatív tézisének illetően és abban is, hogy helyesen járunk el, ha szkeptikussá válunk, és felfüggesztjük valamennyi filozófiai véleményünket. Tózsér valódi „hollywoodi sztort” tár elénk, amelyben a főhős – azaz jelen esetben a filozófia – komoly hányattatások után végül varázslatos módon mégiscsak megmenekül. Ám, mint minden *happy ending* után, a józanabb olvasó most is jogosan kételkedhet: szép lenne hinni a mesében, ám a valóság nem ennyire rózsás. Hiába van ugyanis pozitív kicsengése a műnek, az akadémiai filozófia számára így sincs menekvés, a filozófus munkája Tózsér művének tükrében egyszerűen értelmetlen.⁴ Következésképpen végiggondolva a könyvben leírtakat, a szkeptikus pozíció a filozófia önfelszámolásához, valamint a fennmaradó szakmai állomány kontra-szelekciójához vezet.

Ahhoz, hogy ezt belássuk, érdemes külső nézőpontból látni a filozófiát *mint szakmai tevékenységet*. Művelése nem lehetséges anélkül, hogy rendszeres időközönként bizonyos konvencionális gyakorlatokat el ne végeznénk: előadást tartunk, publikálunk, pályázatokat írunk, s mindezt adminisztráljuk. Ha

ugyanis valaki hosszabb ideig elmulasztja mindezt, akkor nemcsak a kollégák megbecsülését fogja elveszíteni, hanem nagyon valószínűleg az állását is, hiszen számos filozófus határozott idejű szerződéssel dolgozik, nekik pedig lételemük a szellemi tőkéjük – azaz a szakmai életrajzukban szereplő sorok – folyamatos gyarapítása.

Már említettem, hogy Tózsér a könyv első négy fejezetében a szkepticizmus mellett foglal állást, ami nem jelent mást, mint hogy a filozófiai problémák kapcsán nem foglalunk el semmilyen álláspontot, és így nem is érvelünk egyik mellett vagy ellen sem. Így azonban az imént említett tudományos gyakorlatot sem végezhetjük, hiszen a filozófiai munka *pontosan azt jelenti*, hogy előveszek egy nyitott problémát, abban állást foglalom, érveket kovácsolok, majd ezeket előadom konferenciákon, illetve megírom cikkeimből. A pályázatírás sem különb e tekintetben, hiszen a pályázati anyagomban is felvázolok egy problémát, és ígéretet teszek a megoldására. Megkockáztatom, hogy a filozófia episztemikus vállalkozásként egybeesik a filozófiával mint szakmával.

Amennyiben tehát professzionális filozófusként elfogadjuk Tózsér javaslatát, és elfoglaljuk az általa javasolt szkeptikus álláspontot, választút elé kerülünk. Vagy őszinte szkeptikusként abbahagyjuk a tudományos munkálkodást, aminek eredményeképp hosszabb-rövidebb idő után automatikusan kiesünk a szakmából – senki sem fog szerződést hosszabbítani, támogatást adni annak, aki nem dolgozik –; vagy internalizáljuk ugyan a szkeptikus álláspontot, de a „valamiből nekem is kell élnem” elvét követve képmutatóan folytatjuk a munkát: tovább érvelünk választott filozófiai elméleteink mellett, noha nem hiszünk bennük.

A könyv olvasójának a filozófus kollégákról sem lesz túl jó véleménye, ugyanis a Tózsér által felrajzolt kép alapján az akadémiai filozófia erősen kontra-szelektált. Munkatársainkat három jól elkülönülő csoportba oszthatjuk. A legnagyobb halmazt feltehetően azok alkotják, akik episztemikus vakságtól sújtva és önreflexióra képtelenül kitüntetettnek hiszik saját álláspontjukat. Valószínű, hogy sok filozófus tulajdonképpen nem hisz a saját álláspontjában sem, mert belátta, hogy álláspontja csak egy a sok lehetséges közül. Sokféle indítéka lehet, kezdve azon, hogy pénzkereseti lehetőségnek tekinti a szakmát, egészen addig, hogy a filozófiát mint logikai gyakorlatot élvezetes tevékenységnek gondolja – általában ezek az indítékok keverednek –; ám ez nem változtat a lényegen, hogy őszintétlenül, hipokritaként száll be a filozófiai vitákba. Tózsér nem foglalkozik ezzel a lehetőséggel, ám kollégáink körében szerintem e

4 ■ Egy korábbi cikkemben tudománypolitikai oldalról vizsgáltam meg, milyen következményei lehetnek egy ilyen kijelentésnek. Dombrovski Áron: Érvelhetünk-e filozófusként amellest, hogy a filozófia haszontalan? <https://qubit.hu/2019/02/10/szel-lel-szemben-ervelhetunk-e-filozofuskent-amellest-hogy-a-filozofia-haszontalan>.

típus képviselőivel is találkozhatunk. S e két oldal között ott vannak azok is, akik episztemikus skizofréniában vergődve próbálják feladni ragaszkodásukat álláspontjukhoz, hogy túllépve a szakmai kereteken, *valódi* filozófusokká válhassanak, „akik elméjük csendjében végrehajtva az önreflexió mentális aktusát, elzárkóznak a filozófiai kérdésekben való határozott állásfoglalástól” (348. old.).

Állásfoglalás hiányában a filozófia művelésének két formájára szorítkoznak: reflektálnak saját episztemikus helyzetükre, és átélnek az episztemikusan vonzó, ám egymással inkonzisztens propozíciók által kiváltott belső feszültséget. Egyik módszer sem alkalmas arra, hogy a szó hagyományos értelmében vett szakfilozófiai tevékenységet eredményezzen, amit Tözsér nem is vár el a filozófustól. Ezt abból a szakaszból tudhatjuk, amelyben megpróbálja megmagyarázni, miért nem sikerül a filozófusoknak szkeptikussá válniuk: „ha egy filozófus épp valamilyen fontos filozófiai konferenciára készül, filozófiai tanulmányt ír, vagy éppen érveket gyárt a számára kedves filozófiai álláspont mellett, ráadásul már rengeteg energiát ölt bele a kérdéses filozófiai probléma megoldásába, egy-egy nagy halott filozófus gondolatainak rekonstrukciójába, akkor nincs mit csodálkoznia rajta, hogy vonakodik szélnék eresztetni fáradságosan kiizzadt filozófiai vélekedéseit” (192. old.). Tözsér is tisztában van tehát azzal, hogy szkeptikus pozícióból nem végezhetünk szakmai munkát.

Elismeri ugyan, hogy a filozófiának vannak nagyon konkrét felhasználási területei – hozzásegít bizonyos intellektuális készségekhez, művelt tudást ad, akár jogászok számára sem elhanyagolható, hiszen komplex szövegek megértését és elemzését is elsajátíthatjuk általa – ezek nem legitimálják a kortárs filozófiai kutatásainkat, hiszen *taníthatjuk* a filozófiát anélkül, hogy emellett nyitott problémák megoldásán is fáradoznánk. Ahogyan képeznek külön matematikusokat és matematikatanárokat, úgy a filozófiában is megkülönböztethető az „iskolai” és a kutatói szerekör.

Szakmabeliként tulajdonképpen végig az az érzésem volt, hogy Tözsér nem számol egy meglehetősen könnyen adódó, ám igen kellemetlen következménnyel: miközben a filozófiát episztemikus vállalkozásnak tekinti, megelégedik arról, hogy ez végső soron az emberek számára megélhetést biztosító munka is. Bizonyos konkrét szöveghelyek kapcsán ennek a ténynek figyelmen kívül hagyása torzította is a mondanivalót. Amikor Tözsér azzal támasztja alá azt az állítását, hogy a filozófusok episztemikus vakságban szenvednek, hogy episztemikusan kitüntetettnek gondolják saját álláspontjukat, elvesz egy kulcsfontosságú mozzanatot: ha a filozófiát professzionális szinten kívánjuk művelni, szükségképp kitüntetettnek *kell* tekintenünk saját álláspontunkat, meg *kell* fogalmaznunk érveket mellette. Másként nem tudunk filozófiát művelni. Ennek az eljárásnak viszont már nem szükségszerű eleme, hogy őszintén el is higgyük azt,

ami mellett érvelünk. Szofi és Philonusz párbeszédét olvasva pedig óhatatlanul is részvét ébred bennünk Philonusz iránt, aki talán pontosan tudja, hogy álláspontja nem kitüntetett, de nem vallhat színt, mert a szakmai közösségen belül elveszítené hitelét. Tözsér alábecsüli a filozófusok önreflektív képességeit, mert megelégedik saját szakmája játékszabályairól. Nem tudom, miért nem foglalkozott e gyakorlati szempontokkal, hiszen ahogy könyve elején írta, „minden egyes filozófust” (26. old.) olvasójának tekint. Akármi legyen is a háttérben, *Az igazság pillanatai* valóban értékes és megfontolandó gondolatokat tartalmaz, de a filozófus olvasókat túl erős dilemma elé állítja: hagyjam ott a szakmámat, vagy filozófáljak tovább őszintétlenül? A jó hír az, hogy a laikus olvasónak nem kell ezen töprengenie, talán nem véletlen, hogy Tözsér „a legtöbb megértést tulajdonképpen épp az *outsiderektől* reméli” (26. old.).

A valódi filozófusok tehát nem foglalnak el magas akadémiai posztokat, szakmai életrajzukban díjak, publikációk és konferencia-előadások terjedelmes listáját sem érdemes keresnünk, elérhetőségként sem valamelyik topkategóriás egyetemet vagy kutatóintézetet jelölik meg. „A filozófia valódi hősei többnyire *ismeretlenek*.” (345. old., kiemelés az eredetiben.) Tözsért „egyre növekvő csodálattal tölt[i] el – mind morális, mind intellektuális értelemben” (349. old.) a valódi filozófusok episztemikus hajlamaik felett aratott győzelme. A valódi filozófusokban szerintem sokkal inkább az a tiszteletre méltó, hogy képesek voltak feladni egzisztenciájukat, hosszú éveken át épített karrierjüket, szakmai kapcsolataikat, megszokott szociokulturális közegüket. Hogy gondolataikat tett követte. Ha pedig valamennyien komolyan és őszintén levonjuk e tanulságokat, és vakokból szkeptikussá válunk, végül a filozófia önfelszámolásához jutunk el. □